

กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ

The Process of Social Space Construction of the Man Who is Alleged to be Pop

พระมหาสมณญาณ ไซยะมัตย์ (Sampat Chaitamat)* ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (Dr. Somsak Srisantisook)**

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์ แนวทางการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และแนวทางการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลการศึกษา พบว่า 1) กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบนั้น เกิดขึ้นโดย (1) สภาพการถูกเบียดขับให้ไร้พื้นที่ทางสังคม (2) การสร้างอัตลักษณ์เป็นหมู่บ้านรักษาปอบ (3) การยอมรับและการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของชุมชน และ (4) การไม่ผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องปอบ 2) ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบเกิดขึ้นโดย (1) ภาพลักษณ์ของหมู่บ้านจากชุมชนอื่น (2) การสร้างความเชื่อเป็นหมู่บ้านพุทธ (3) ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และ (4) ความเป็นเบี้ยล่างทางเศรษฐกิจ

ดังนั้น พื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ จึงไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ แต่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถูกกล่าวหา กับชุมชนภายในพื้นที่และชุมชนรอบข้าง และไม่สามารถพิจารณาในลักษณะที่หยุดนิ่งตายตัวได้ แต่จำเป็นต้องพิจารณาถึงความหลากหลายภายใต้ความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความพยายามในการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมของตนเองและผู้อื่น

ABSTRACT

This research was qualitative research. The objectives of this study were: 1) to study the process in constructing social space of those who were accused of being Pop, and 2) to analyze the conditioned factor in constructing the social space of those who were accused of being Pop. The instrument of this study were the interview guide, and the guidelines for non-participant observation, and for Participant Observation.

The research findings found that: 1) The process of social space construction of those who were accused of being Pop, occurred by: (1) the condition in being chased to be without social space, (2) the development of identity as the village for treating Pop, (3) the acceptance and practice based on community regulation, (4) the non repetition in producing the belief in Pop, and 2) the conditional factor

* นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

on process of social space construction in those who were accused of being Pop, occurred by: (1) the image of village from other communities, (2) the development of belief as Buddhist Village, (3) the social relationship with empathy with each other, and (4) the economic inferiority.

Therefore, social space of those who were accused of The man who is alleged to be poop, wasn't natural existed thing. But, it was built under relationship between those being accused and community in the area and nearby community. It couldn't be considered as fixed or stable. It needed to be considered in variety under relationship with community which would lead to the attempt in striving for social area of oneself and others.

คำสำคัญ : กระบวนการสร้าง พื้นที่ทางสังคม ผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ

Key Words : Process of construction, Social space, The man who is alleged to be pop

บทนำ

ความเป็นชายขอบ หมายถึง การถูกแยกตัวตนออกจากศูนย์กลางบนความเชื่อหรือวาทกรรมชุดหนึ่งที่ถูกละเมิดโดยกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคม หรือผู้ที่อยู่บนศูนย์กลางของโครงสร้างทางสังคมความสัมพันธ์จึงเกิดขึ้นอย่างเลื่อมล้ำและเชื่อมโยงกันขณะเดียวกันผู้ที่อยู่ในฐานะชายขอบจะรู้สึกว่าการตนเองขาดความมั่นคงและกลุ่มเครือข่ายกับสภาพที่เป็นอยู่ทำให้ผู้ที่อยู่ในฐานะชายขอบต้องค้นหาพื้นที่ ทรัพยากร และเวลาของตนเอง เพื่อแสดงถึงความมั่นคง และอัตลักษณ์ของตนในสังคม (สิริพร, 2544)

เกี่ยวกับประเด็นการเบียดขับให้คนและ/หรือกลุ่มคนให้เป็นชายขอบนั้นนั้นเท่าที่ผ่านมามีงานศึกษาวิจัยมากมาย แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วอาจจำแนกเนื้อหากรณีศึกษาได้เป็น 3 ประเภทคือ ประเภทแรกกรณีศึกษาพื้นที่ซึ่งเป็นกรณีศึกษาทั้งพื้นที่ในเมืองในบาร์ ในโรงงาน พื้นที่เมืองกึ่งชนบท พื้นที่ในชนบทจนกระทั่งพื้นที่สูงในป่า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับผู้คนต่างๆ ในเกือบทุกสถานการณ์ ขึ้นอยู่กับมุมมอง เช่น นักวิชาการก็เป็นคนชายขอบได้ ดังนั้น การเป็นชายขอบจึงไม่ได้หมายความว่าเกิดขึ้นในเฉพาะในบริเวณชายขอบเท่านั้น การเป็นชายขอบเกิดได้ในทุกที่ทุกหนทุกแห่งเมื่อมีการกีดกันพื้นที่ในรูปของการสร้างพรมแดนไว้ปิดกั้นผู้คนบาง ประเภทที่สอง กรณีศึกษาเรื่องของกลุ่มคนประกอบด้วยคนกลุ่มต่างๆ

อย่างน้อยสี่กลุ่มใหญ่ คือ (1) กลุ่มผู้หญิง เช่น ผู้หญิงในบาร์เบียร์ และผู้หญิงในป่าชุมชน (2) กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในและนอกประเทศ เช่น คนม้ง คนลื้อ และคนปกากะญอ เป็นต้น (3) กลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มผู้บริโภค เช่น คนงานในพื้นที่อุตสาหกรรม (4) กลุ่มวัฒนธรรมย่อย (Sub-culture) หรือกลุ่มคนมีตัวตนใหม่ (emerging social groups) เช่น ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ประเภทที่สามกรณีศึกษาเรื่องกระบวนการ กระบวนการที่ทำให้เกิดภาวะความเป็นชายขอบนั้นเป็นอย่างไร ทำไมถึงมีการทำให้เกิดขึ้นเช่น กระบวนการกลายเป็นไทย (Thai-ization) ของชาวปกากะญอ (อานันท์, 2548)

จากภาพรวมงานวิจัยที่กล่าวถึงผู้วิจัยเห็นว่าการเบียดขับทางสังคมซึ่งมีสาเหตุมาจากความเชื่อได้ถูกมองข้ามไป หรือที่มีการศึกษาน้อยก็คือ กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มคนที่กลายเป็นชายขอบของสังคม อันมีสาเหตุมาจากความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเหนือธรรมชาติ เช่น เรื่องผีปอบในสังคมอีสาน

หากพิจารณาในทางสังคมวิทยา คนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ จะมีลักษณะของการเป็นคนชายขอบ เป็นคนที่สังคมส่วนใหญ่ในชุมชนนั้นไม่ต้องการพวกเขา เป็นเหมือนกับกลุ่มคนที่เป็นเอดส์หรือกลุ่มคนที่เป็นคนเก็บขยะ เป็นกลุ่มคนที่หาพื้นที่ในสังคมปกติได้ยาก พวกเขาต้องพยายามที่จะดำรงอยู่ในสังคม และพิสูจน์ให้สังคมเห็นว่า พวกเขายังสามารถอยู่ร่วมกับสังคมโดยส่วนรวมได้

ภาพโดยรวมงานวิจัยที่ผ่านมา มีประเด็นการศึกษาที่ถูกมองข้ามหรือละเลยคือ คนที่ถูกชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีปอบซึ่งถูกเบียดขับออกจากหมู่บ้านจนต้องอพยพไปอยู่ในที่แห่งใหม่นั้น เมื่อเขาไปอยู่ในหมู่บ้านแห่งใหม่แล้ว เขาสามารถที่จะสร้างอัตลักษณ์และพื้นที่ทางสังคมให้คนอื่นในหมู่บ้าน หรือชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงยอมรับได้อย่างไร งานวิจัยชิ้นนี้สนใจที่จะอธิบายว่า เริ่มแรกจากที่มีการตั้งหมู่บ้านนาสาวนาน เมื่อมีคนที่ถูกเบียดขับออกจากหมู่บ้านและได้เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ คนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ เขาสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับคนที่อยู่ในหมู่บ้านอย่างไร ชาวบ้านทั้งหมดทั้งที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบและไม่ได้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงภายในเขตตำบลได้อย่างไร จึงสามารถสร้างพื้นที่ทางสังคมขึ้นมาเพื่อให้คนอื่นยอมรับได้

ในการศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษากิจกรรมการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ และวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ
2. ทราบถึงปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ
3. ผลที่ได้จากการศึกษา สามารถใช้เป็นข้อมูลในการสร้างความเข้าใจเพื่อลดทอนการเบียดขับทางสังคมต่อผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ศึกษากระบวนการสร้าง และวิเคราะห์พื้นที่ทางสังคมของผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ โดยเลือกพื้นที่ในการวิจัยและเก็บข้อมูล คือ บ้านนาสาวนาน ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดสุรินทร์ เป็นกรณีศึกษา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

เป็นการพิจารณาถึงบริบทชุมชนของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ ประกอบด้วย 1) ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ที่ตั้งและการคมนาคม สภาพพื้นที่และการใช้ประโยชน์ที่ดิน ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ 2) ลักษณะทางชีวภาพ ได้แก่ การประกอบอาชีพ 3) ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ ประชากรและกลุ่มชาติพันธุ์ ชนเผ่าที่อยู่บ้านนาสาวนาน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน การศึกษา และการนับถือศาสนา ประเพณี พิธีกรรม/ความเชื่อ ว่ามีลักษณะอย่างไร มีกระบวนการสร้างและเงื่อนไขกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมอย่างไร จึงนำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมภายใต้สถานการณ์การเบียดขับจากคนนอกพื้นที่ ซึ่งสามารถเขียนความสัมพันธ์ของกรอบแนวคิด (Conceptual Frame work) ได้ดังนี้ (ภาพที่ 1)

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

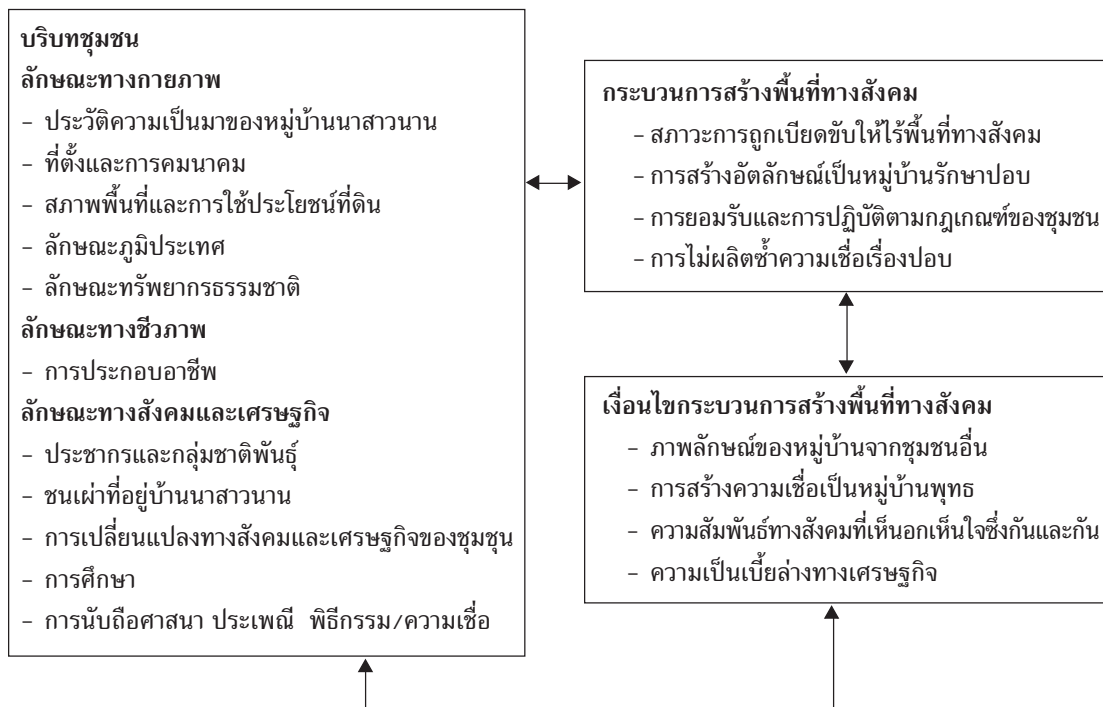
การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 20 คน ได้แก่

2.1 ผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้านนาสวนนาน เพื่อทำการรักษาปอบ จำนวน 13 คน แบ่งเป็นชาย 7 คน หญิง 6 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกคือ เป็นผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบที่มีความพร้อมและเต็มใจ ที่จะให้ข้อมูลในการศึกษา

2.2 ผู้รู้ภายในชุมชนและชาวบ้านทั่วไปจำนวน 7 คน โดยผู้รู้ที่คัดเลือกจากพระสงฆ์และบุคคลผู้ที่อยู่ในพื้นที่เป็นเวลานาน สามารถบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ ชาวบ้านทั่วไปคัดเลือกจากชาวบ้านภายในหมู่บ้านนาสวนนานและหมู่บ้านใกล้เคียง ที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

3. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอ

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บได้ในแต่ละครั้ง มาจัดให้เป็นหมวดหมู่ และตรวจสอบความถูกต้องพร้อมกับวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อนำผลการวิจัยมาอธิบายปรากฏการณ์ให้ได้ชัดเจนที่สุด หากข้อมูลส่วนใดขาดหายไป หรือมีเหตุผลไม่เพียงพอต่อการอธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจ จะต้องลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม โดยจัดระบบของข้อมูลเป็นหมวดหมู่ จำแนกตามวัตถุประสงค์การศึกษา ผู้วิจัยจึงประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูลตั้งแต่เริ่มเก็บข้อมูลในการศึกษา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชน

จากหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ระบุไว้ว่า เดิมพื้นที่ตั้งหมู่บ้านนาสวนนานนั้น เป็นที่นาร้างของนางสาวนานและครอบครัว ต่อมานายเขมรได้จับจองที่ดินผืนนั้นและได้ทำกินสืบต่อมาจนกระทั่งอายุมากขึ้น จึงได้มอบที่ดินให้แก่ญาติผู้เป็นลูกเขย ซึ่งนายคำนี้เองที่เป็นคนกลับไปชักชวนญาติพี่น้องจากบ้านเดิมให้มาอยู่อาศัยทำกินด้วยกัน รวมบ้านได้ประมาณ 5 หลังคาเรือน อีก 10 ปีต่อมาจึงได้ขออนุมัติจากทางการแต่งตั้งชื่อขึ้นว่า บ้านนาสวนนานตามชื่อที่นาของนางสาวนาน และได้ขุดบ่อน้ำเพื่อใช้บริโภค นายคำเป็นคนที่มีวิชาอาคมเก่งกล้าจึงสละอักขระขอม

ใส่แผ่นทองลงไปเก็บไว้ที่ก้นบ่อโดยเอาหินทับไว้และเกลี่ยดินกลบให้เสมอกัน ต่อมาจึงเรียกชื่อของบ่อน้ำแห่งนี้ว่า บ่อน้ำทิพย์

ตามความเชื่อที่มีมานั้น เชื่อกันว่า การลบล้างอาคมนั้น เอาไว้เพื่อป้องกันภูตผีปีศาจ ใครก็ตามที่ได้ดื่มน้ำจากบ่อน้ำ ถือว่าได้ขับไล่สิ่งที่ไม่ดีออกจากร่างกาย ต่อมาชาวแพรระจะขายออกไปว่า หมู่บ้านแห่งนี้มีบ่อน้ำที่รักษาคนที่เปื้อนฝีปอบให้หายได้ ทำให้บุคคลจากทุกสารทิศทั้งถูกขับไล่ออกจากสังคมโดยถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ ทั้งคนที่ต้องการรักษาปอบที่สิงอยู่ในตัวเองให้ออกไป ได้เดินทางมาที่หมู่บ้านนาสาวนานนี้เพื่อรักษา อย่างไรก็ตามคนที่มารักษา หรือมารักษาแล้วอยู่ในหมู่บ้านอย่างถาวร ถ้าไม่กระทำตามอย่างที่คนที่รักษาได้ให้แนวทางในการรักษาเอาไว้ภายใน 3 ปี ก็จะต้องเสียชีวิตลงในที่สุด

ประชากรในหมู่บ้านนาสาวนาน ประมาณ 90 % เป็นผู้อพยพเข้ามาขออยู่อาศัยเพื่อรักษาปอบ อีก 10 % เป็นคนพื้นถิ่นเดิม ดังนั้น ส่วนใหญ่จึงไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ทำให้ต้องทำงานรับจ้าง เช่น รับจ้างทำนา ทำไร่ ทำสวน และรับจ้างทั่วไป

2. กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ

2.1 สภาวะการถูกเบียดขับให้ไร้พื้นที่ทางสังคม

เมื่อถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบแล้ว ผู้ที่ถูกกล่าวหาจะอยู่ร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้านเดิมไม่ได้ ถูกขังปาบ้านเรือน เป็นที่รังเกียจของคนในหมู่บ้าน ไม่มีใครพบปะสังสรรค์ด้วย จำเป็นต้องดำรงชีวิตอย่างโดดเดี่ยว ดังนั้น ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ จึงกลายเป็นคนอื่นในธรรมชาติของคนทั่วไป เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกกลายเป็น คนดี คนไม่ดี พวกเราพวกอื่น โดยผ่านแนวความคิดความเชื่อเกี่ยวกับฝีปอบในสังคมของคนอีสาน ทำให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นฝีปอบต้องกลายเป็นคนชายขอบ ได้รับผลกระทบทางสังคมด้วยการถูกตัดสินให้ย้ายออกจากชุมชนและบ้านที่อยู่อาศัยของตน ผลจากการศึกษา สามารถจำแนกลักษณะสภาวะการเบียดขับได้เป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1) สภาวะการถูกตัดสินวิถีทางสังคม กล่าวคือ การถูกตัดสินให้ไม่ได้รับประโยชน์ต่างๆ

อันจะมีเพียงได้ที่เกิดขึ้นภายในสังคม

2) สภาวะการได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยาม รังเกลียด ไม่อยากพบปะ พูดคุย สมาคมด้วย

3) สภาวะการถูกขังขังปาบ้านเรือน การทำร้ายร่างกาย เพื่อให้เกิดความไม่มั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน การขับไล่ เพื่อเบียดขับให้ออกจากพื้นที่อาศัยของตน

4) สภาวะการทำให้ได้รับความอับอายจนไม่สามารถทนอยู่ในสังคมได้

ดังนั้น ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ จึงมีลักษณะของการเป็นอื่น เป็นคนที่สังคมส่วนใหญ่ไม่ต้องการพวกเขา ต้องพยายามที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและพิสูจน์ให้สังคมเห็นว่า พวกเขายังสามารถอยู่ร่วมกับสังคมโดยรวมได้

2.2 การสร้างอัตลักษณ์เป็นหมู่บ้านรักษาปอบ

จากการศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ ซึ่งมุ่งศึกษาในส่วนของกิจกรรมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบที่ปฏิบัติต่อความรู้สึกนึกคิด ที่ผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบมีต่อตัวเองว่า ฉันคือใคร ซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับคนอื่น โดยผ่านการมองตัวเองและคนอื่นมองตัวเองในขณะนั้น ผลการวิจัยพบว่า

ผู้ถูกกล่าวหาทุกคนไม่ยอมรับอัตลักษณ์ปอบ โดยยืนยันและนิยามตนเองว่า เป็นหมู่บ้านรักษาปอบไม่ได้เป็นหมู่บ้านปอบ เป็นแต่เพียงการถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ จากความเชื่อของคนอื่น อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ตามบริบท หรือสถานการณ์ต่างๆ ไม่ผูกติดอยู่กับประวัติศาสตร์ของปัจเจกหรือกลุ่มสังคมนั้นๆ แต่จะเกี่ยวพันกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ นั่นคือ ปัจเจกหรือกลุ่มคนมีวิธีที่จะเลือกใช้อัตลักษณ์แบบไหน ภายใต้เงื่อนไขแบบใด ที่อัตลักษณ์จะเป็นประโยชน์ต่อเขาก็จะถูกเลือกนำมาใช้การสร้างอัตลักษณ์ของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบจึงเป็นกระบวนการนิยามความหมายของผู้ถูกกล่าวหา โดยการแสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านของตนเองนั้นเป็นหมู่บ้านรักษาปอบ ไม่ใช่หมู่บ้าน เพื่อเรียกร้องสิทธิต่างๆ อันจะมีเพียงได้ในสังคม

2.3 การยอมรับและการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ผู้ถูกกล่าวหาทุกคนที่เข้ามาอยู่อาศัยภายในหมู่บ้านนาสวนานนี้ จะต้องปฏิบัติตามด้วยความเคร่งครัด ต่อบริเวณ กฎเกณฑ์ต่างๆ ภายในชุมชน ได้แก่ ต้องกินและอาบน้ำจากบ่อน้ำทิพย์เป็นระยะเวลาอย่างน้อย 1 ปี ไม่เป็นคนลักขโมยของคนอื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนภายในชุมชน และเป็นคนดีของสังคม

2.4 การไม่ผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องผีปอบ

จากการศึกษาพบว่า ผู้ถูกกล่าวหาทุกคนจะถูกสอนไม่ให้เชื่อเรื่องผี ไม่ให้เลี้ยงผี ต้องละทิ้งเครื่องรางของขลังทุกอย่าง และต้องไม่มีการสืบทอดหรือถ่ายทอดความเชื่อเรื่องผีไปสู่ลูกหลาน

3. ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ

การสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบนั้น เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นด้วยปัจจัยเงื่อนไขหลัก 4 ประการ คือ

3.1 ภาพลักษณ์ของหมู่บ้านจากชุมชนอื่น กล่าวคือ หมู่บ้านนาสวนานนี้เป็นหมู่บ้านที่เป็นที่รู้จัก และให้การยอมรับกันโดยทั่วไปภายในชุมชน และพื้นที่ทั่วไปในนามหมู่บ้านรักษาปอบ

3.2 การสร้างความเชื่อเป็นหมู่บ้านพุทธซึ่งภายในหมู่บ้านนาสวนานนี้ มีการสอนให้ชาวบ้านนับถือพุทธ ไม่ให้นับถือผี ทุกคนจะต้องละทิ้งความเชื่อเรื่องผี และเครื่องรางของขลัง ที่เป็นไสยศาสตร์ต่างๆ เพื่อให้ทุกคนมาเริ่มต้นยึดเหนี่ยวสิ่งเดียวกันคือ พุทธ

3.3 ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบทุกคน จะไม่ได้รับความรังเกียจเด็ดขาดจากทุกคนภายในสังคม ไม่มีใครรังเกียจใคร สามารถพูดคุยฟังพาอาศัยกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน ไปมาหาสู่กันด้วยความสบายอกสบายใจ

3.4 ความเป็นเบี้ยล่างทางเศรษฐกิจเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ทั้งนี้เพราะเป็นผู้อพยพเข้ามาขออยู่อาศัยเพื่อรักษาปอบ ดังนั้น จึงทำให้เกิดความพยายามความขยันหมั่นเพียร ในการชวนขายที่จะมีงานทำ

มีการรับจ้างทำงานในหลายรูปแบบ ให้มีเงินใช้ในการดำรงชีวิตในแต่ละวันเพื่อให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นไม่เป็นเบี้ยล่างทางเศรษฐกิจจากชุมชนภายนอก

การอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องกระบวนการสร้างพื้นที่ของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบของชาวบ้านนาสวนาน ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้เข้าไปอยู่ในชุมชนเพื่อศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ จากการวิเคราะห์ข้อมูลมีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายได้ดังนี้

1. กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ

จากผลการวิจัยมีประเด็นที่จะอภิปราย ดังนี้

1.1 เมื่อศึกษาถึงสภาวะการถูกเบียดขับให้ไร้พื้นที่ทางสังคม พบว่า ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบนั้น เมื่อถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบแล้วจะอยู่ร่วมกับชาวบ้านไม่ได้ ถูกตัดสิทธิ์ทางสังคม ได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยาม รังเกียจไม่มีใครอยากพบปะพูดคุยด้วย ถูกขว้างปาบ้านเรือน ถูกทำร้ายร่างกาย ทำให้ได้รับความอับอาย จำเป็นต้องดำรงชีวิตอย่างโดดเดี่ยว และส่วนมากได้รับผลกระทบทางสังคมด้วยการถูกตัดสินให้ย้ายออกจากหมู่บ้านหรือชุมชนที่อยู่อาศัยของตน ดังนั้น ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ จึงกลายเป็นคนอื่นในทัศนะของคนทั่วไป เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกกลายเป็น คนดี คนไม่ดี พวกเรา พวกอื่น โดยผ่านแนวความคิดความเชื่อเกี่ยวกับผีปอบในสังคมของคนอีสาน ทำให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบต้องกลายเป็นคนชายขอบในสังคมไทยอีสานในที่สุด

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของสุวรรณ และเนื่องน้อย (2535) ที่ศึกษาความคิด ภูมิปัญญาไทย : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย ที่พบว่า การที่คนเป็นปอบแล้วปรากฏว่าไปทำร้ายคนอื่น ๆ ทำให้คนที่ถูกชาวบ้านเชื่อว่าเป็นปอบนั้นถูกขับไล่ออกจากหมู่บ้าน เป็นที่เกลียดกลัวของผู้คน และการที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบนี้ จะมีผลกระทบกับผู้ถูกกล่าวหาเป็นอย่างมาก ชาวบ้านเกลียดชัง และบางที่ชาวบ้านก็รุมทำร้าย ผู้ที่เป็นปอบต้องเร่ร่อนไป

ตามที่ต่าง ๆ หรือไปหาคนรักษา

ดังนั้น คนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ จึงมีลักษณะของการเป็นชายขอบ เป็นคนที่สังคมส่วนใหญ่ไม่ต้องการพวกเขา เป็นกลุ่มคนที่หาที่อยู่ในสังคมปกติได้ยาก ต้องพยายามที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและพิสูจน์ให้สังคมเห็นว่า พวกเขายังสามารถอยู่ร่วมกับสังคมโดยรวมได้

1.2 การไม่ผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องปอบ ในส่วนนี้เป็นการมองการณโกลของผู้นำหมู่บ้าน ทั้งนี้เนื่องจากไม่อยากให้เกิดความรังเกียจต่อผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ และการวางตนของผู้ถูกกล่าวหา จึงตั้งข้อปฏิบัติในการรักษาว่าไม่ให้เชื่อเรื่องผี ไม่ให้เลี้ยงผี ให้ทิ้งของดีของรักษาทุกอย่างให้หมด เพื่อป้องกันการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องปอบ ทำให้ไม่มีปอบในลักษณะของปอบเชื้อภายในหมู่บ้านนาสวนาน กล่าวคือ ไม่มีการสืบทอดไปสู่ลูกหลาน เพราะตามความเชื่อของชุมชนบ้านนาสวนานนี้เชื่อกันว่า คนที่เข้ารักษาการรักษาตามวิธีการของหมู่บ้านอย่างเคร่งครัดแล้วจะต้องหายภายใน 3 ป้อย่างแน่นอน ดังนั้น จึงไม่มีลักษณะของการสืบทอดไปสู่ลูกหลานหรือคนที่รัก

2. ปัจจัยเงื่อนไขกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคม

จากผลการวิจัยมีประเด็นที่จะอภิปราย ดังนี้ หมู่บ้านนาสวนานนี้เป็นหมู่บ้านที่เปิดให้การรักษาปอบ มีการสอนให้ชาวบ้านนับถือพุทธไม่ให้นับถือผี ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างหนึ่งซึ่งใช้หลักพระพุทธศาสนาในการคัดกรองคนที่ดีเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน จนถึงการแก้ไขคนที่ไม่ดี (ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ) ให้กลับเป็นคนดี โดยผ่านกระบวนการต่างๆ ของชุมชนซึ่งมีความเชื่อร่วมกันว่า บ่อน้ำทิพย์ที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านนั้น สามารถที่จะรักษาคนที่ปอบให้หายได้ มีผู้คนเข้ามารับการรักษา และเป็นสมาชิกภายในหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก ทำให้หมู่บ้านนาสวนานนี้เป็นที่รู้จัก และให้การยอมรับกันโดยทั่วไปภายในชุมชน และพื้นที่ทั่วไปในนามหมู่บ้านรักษาปอบ และเป็นที่อยู่ หรือเป็นพื้นที่อยู่ร่วมกันของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ จากทุกสารทิศภายในสังคมไทยภาคอีสาน โดยไม่มีความรังเกียจ เป็นอยู่และไปมาหาสู่กันด้วยความสบายใจ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1.1 จากผลการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยพบว่า มีข้อค้นพบยืนยันแนวคิดความเป็นชายขอบอยู่ 2 ประการคือ

ประการแรก จากแนวคิดกระบวนการกลายเป็นชายขอบที่แสดงให้เห็นว่า ความเป็นชายขอบเกิดจากการกีดกันเบียดขับ การถูกผนวกรวมให้อยู่ในภาวะชายขอบทางสังคมจากอำนาจรัฐ โดยการเน้นที่รัฐเป็นผู้กระทำเป็นส่วนใหญ่ แต่จากการวิจัยพบว่า ความเป็นชายขอบนั้นไม่ได้เกิดจากรัฐเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ชุมชนใกล้เคียงก็มีบทบาทเป็นอย่างมาก ในการสร้างความเป็นชายขอบให้กับผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ ดังนั้นเมื่อพิจารณาทฤษฎีและแนวคิดเพื่อให้เข้าใจในเรื่องนี้ จึงต้องมองความหลากหลายของผู้กระทำด้วย ไม่ใช่มองเพียงอำนาจจากโครงสร้างด้านบน แต่มองความสัมพันธ์ในระดับล่างด้วยกัน ซึ่งการเกิดปฏิสัมพันธ์ต่างๆ นั้นก็ส่งผลต่อความรู้สึกและการมองตัวเองได้เช่นกัน

ประการที่สอง การศึกษาค้นคว้านี้ ทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทฤษฎีเพื่อการศึกษาชีวิตของคนอย่างเข้าใจ ถ้ามองความเป็นชายขอบในลักษณะเป็นคนที่ไม่มีสิทธิ์ เป็นคนอื่นเช่นงานวิจัยในอดีตที่ผ่านมา คงไม่สามารถสร้างมุมมองที่สามารถทำให้เกิดความเข้าใจชีวิต และปัญหาของคนได้อย่างแท้จริง งานวิจัยนี้จึงเป็นเหมือนเครื่องมือที่ช่วยนำทางให้มองเห็นชีวิตของคนได้หลากหลายมุมมองยิ่งขึ้น และเชื่อว่าทฤษฎีจะเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าช่วยให้คนชายขอบได้มีตัวตน และมีสิทธิ์มีเสียงปรากฏในสังคมได้มากยิ่งขึ้น

1.2 จากผลการศึกษาค้นคว้านี้ พบว่ามีข้อยืนยันแนวคิดการสร้างพื้นที่ทางสังคมที่ระบุว่าพื้นที่ทางสังคมเป็นที่ซึ่งบรรจุไปด้วยความแตกต่างหลากหลายทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเป็นผลผลิตรวมถึงเครือข่าย และเส้นทางที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่ง และข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนดังกล่าวไม่ได้เป็นการแลกเปลี่ยนเพียงสิ่งของเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมอีกด้วย ดังนั้น

ความหมายของพื้นที่นั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในกรณีการศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบพบว่า ผู้ถูกกล่าวหาที่มีสถานภาพที่ประปรายทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหา ไม่ได้ปรากฏผ่านศักยภาพของการต่อต้านตอบโต้กับชุมชน แต่ได้ปรากฏผ่านการพยายามนิยามความหมายและการนำเสนออัตลักษณ์ของตนในการต่อรองการสร้างพื้นที่ทางสังคม

ดังนั้น พื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาจึงไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ แต่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถูกกล่าวหากับชุมชนภายในพื้นที่ และชุมชนรอบข้าง พื้นที่ทางสังคมจึงไม่สามารถพิจารณาในลักษณะที่หยุดนิ่งตายตัวได้ แต่จำเป็นต้องพิจารณาถึงความหลากหลาย ภายใต้ความสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความพยายามในช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมของตนเองและผู้อื่น

2. ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา

2.1 จากการศึกษา พบว่า ความเป็นชายขอบของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบ เกิดจากความเชื่อเดิมของคนภายในสังคมอีสาน และความไม่ไว้วางใจ ไม่เข้าใจของชุมชนที่มีต่อผู้ถูกกล่าวหา ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนราชการภายในท้องถิ่น ตลอดจนถึงผู้นำชุมชน ผู้รู้ภายในชุมชน ควรมีการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ต่อชุมชนบ้านนาสวนานแก่ชุมชนโดยทั่วไป ส่งเสริมให้มีกิจกรรมร่วมกันระหว่างชุมชน ให้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เพื่อให้เกิดความสมัคสมานสามัคคี และไม่ให้เกิดความรังเกียจกันและกัน

2.2 จากการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านนาสวนานนี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ เป็นผู้ถูกกล่าวหา ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองเนื่องจากจำนวนที่ทำกินและจำนวนชาวบ้านมีสัดส่วนที่แตกต่างกันมาก เพราะคนที่ทยอยเข้ามาเรื่อยๆ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่เป็นไปด้วยความยากลำบากต้องรับจ้างทำงานเลี้ยงชีพไปวันต่อวัน ซึ่งจะส่งผลกระทบในระยะยาวต่อไป ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมอาชีพ รวมทั้งผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. เป็นต้น ควรส่งเสริมให้มีการอบรม ฝึก ให้ชาวบ้านเกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ

การประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น เพื่อเพิ่มทางเลือกในการประกอบอาชีพให้หลากหลายมากขึ้น เพื่อความมั่นคงและเป็นสุข ของสมาชิกในชุมชนต่อไป

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 การศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบในครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีของหมู่บ้านนาสวนานเท่านั้น ควรมีการศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ เช่น หมู่บ้านที่ผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบถูกเบียดขับให้ออกมา เป็นต้น เพื่อเพิ่มองค์ความรู้ให้มากยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่า กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาไม่ได้เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านนาสวนานนี้เท่านั้น เพราะเมื่อถูกกล่าวหาแล้ว ผู้ถูกกล่าวหาทุกคนต่างได้รับความเดือดเนื้อร้อนใจในฐานะเป็นคนชายขอบของสังคม และพยายามต่อสู้ดิ้นรนให้พ้นจากภาวะชายขอบในทุกท้องถิ่นที่มีการกล่าวหาทั้งสิ้น

3.2 จากการศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาว่าเป็นปอบในครั้งนี้พบว่า ยังขาดประเด็นข้อมูลเกี่ยวกับนายจ้างในการจ้างงานผู้ถูกกล่าวหา ว่ามีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับผู้ถูกกล่าวหา ดังนั้น ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการพิจารณาถึง ความคิดเห็นของนายจ้างด้วย ว่ามีความคิดเห็นอย่างไรต่อตัวผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นลูกจ้าง

เอกสารอ้างอิง

- สุวรรณ สถำนันท์ และเนื่องน้อย บุญเนตร. 2535. ความคิดภูมิปัญญาไทย: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. กรุงเทพฯ. โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. 2544. ชะยะเก็บชีวิต: ชีวิตชายชะยะ “ประสบการณ์เมืองคนเก็บและรับซื้อของเก่าชาเล้ง” ในปริตดา เฉลิมเผ่า ก่ออนันตกุล (บ.ก.). ชีวิตชายขอบตัวตนกับความหมาย. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อานันท์ กาญจนพันธ์. 2548. ทฤษฎีและวิธีวิจัยวัฒนธรรมการทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงข้าม. สำนักพิมพ์อมรินทร์. กรุงเทพฯ ฯ